

על פורים וכיפורים ועל תחפושות וחיפוש – דברים על חג הפורים***

חג הפורים, התחפושות של בנותי לקראת החג, הקריאה החוזרת במגילת אסתר והופעתו של הרוע העמלקי הנצחי בדמותו של המן בן המדתא האגגי, מוביל אותי בכל שנה להרהורים רבים במשמעות הרוע בספרות הקבלה והחסידות. זאת כיוון שהרוע הוא המתחפש הנצחי והמיומן ביותר.

שלא כמו בתפישות נוצריות, שבהן הרוע או השטן הוא כוח דמוני הנלחם בטובו הנצחי של אלוהים. מקורו של הרוע במסורת היהודית הוא בדרך-כלל פנים-אלוהי, ובמידה רבה פנים-אנושי. הוא איננו השד שבא מבחוץ ומפתה את האדם להדיחו, אלא תוצרת אנושית - אישית לחלוטין. הבעיה עם הרוע הזו היא שקשה מאוד להבחין בו, וזאת משום שמיומנותו החשובה ביותר היא להציג את עצמו ככוח של טוב. איני מדבר כאן, כמובן, על הרוע בהתגלמותיו המובהקות, הבאות לידי ביטוי ברצח ובמעשים משחיתים ומושחתים, אלא על הרוע הפשוט והבנלי דווקא שכובל את האדם בתוך נפשו פנימה והופך אותו מכן-חורין לעבד; עבד של המערכת שבה הוא חי וגדל כל ימיו, עבד של נסיבותיו שלו עצמו. זהו רוע הבא לידי ביטוי במערכת מושגית, רגשית והרגלית שבה אדם ככל את עצמו במהלך חייו ובמשקפיה הוא רואה את עצמו ואת העולם. אותם משקפיים כבר אינם מאפשרים לו להקשיב לאדם אחר או לשנות את עצמו, גם כאשר הוא מרגיש שמערכת זו שבנה לו הפכה למסכה שמסתירה ממנו את עצמו; תחפושת עקרה שאין בה כדי לגרום לו אושר ותחושת חיות.

ההתחפשות בפורים, לדברי הרב יהושע העשל מאפטא, היא השהייה דווקא במרווח שבין התחפושת היום-יומית הזאת לתחפושת המוקצנת והמובלטת של חג הפורים. "אשר על כן צריכין גם אנחנו ליצא למעלה מהדעת, כדי שנוכל לבטל לגמרי את הרע. ולזה רמזו חז"ל במתק לשונם 'חייב אדם לבסומי בפוריא [להתבסס בפורים] עד דלא ידע', היינו שיצא אז למעלה מן הדעת ויבוא לבחינת עולם הגולם, ולא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. כי שם דבר והיפוכו שוים כאחד. ואז יוכל לבטל הרע אשר בו. והיטיבו אשר דברו חכמי דורותינו על יום הפורים שהוא כמו יום הכיפורים."

יום הכיפורים, לפי דרשתו של הרב מאפטא, הוא חג שהוא רק פְּפּוּרִים, פחות קדוש ומיוחד מפורים עצמו. בעוד יום הכיפורים הוא מועד של התקלפות מהרגלי הקיום החיצוניים של האדם - אוכל, שתייה, מין ועוד - חג הפורים הוא מועד של התקלפות פנימית יסודית יותר שבאה לידי ביטוי דווקא בהעצמה של הזהות החיצונית ושל הצרכים הקיומיים כאכילה ושתייה. בין זה לזה, בין המסכות, קובע הרב מאפטא, יש מצב תודעתי שבו דבר והיפוכו שווים, מצב גולמי שמאפשר שינויים והשתנות אמיתית של האדם; מצב ביניים נקי שעדיין איננו כבול בצרכים החיצוניים שכפו עלינו להתחפש לזהויות השאולות שלימדנו את עצמנו ללבוש.

כמו שאני מגלה תמיד, מבטם של חכמי הקבלה והחסידות עמוק הרבה יותר משלי. פתאום אני מבין שאין זה משחק מילים בלבד, הזיהוי התמוה בין יום הכיפורים לחג הפורים. יום הכיפורים ופורים מתמקדים שניהם בזירת ההיפוך האלוהית, במגרש המשחקים בין הטוב לרע, שבו אפשר לכאורה להפוך טוב לרע ורע לטוב בבעיטה זריזה ומכוונת היטב. בעיטה שמקורה בעוצמת המגע עם ספירות עליונות, ובעיקר ספירת בינה, ספירת התשובה וההיפוך. ביום הכיפורים ההתמקדות היא בהיפוך של הסטרא אחרא שנבנה והתבצר בתוך נפשו של הפרט. ביום זה עליו לטהר את עצמו בתנאי מעבדה ופרישות ולגעת מחדש בספירת בינה שבתוכו. חג הפורים, לעומת זאת, עוסק בצורך להגיע אל ספירת נקודת

ההיפוך שבספירת מלכות, העולם המעשי והחברתי. הרי אותו המן, אשר באופן סמלי מתואר כצאצא של אגג מלך עמלק, נציגו של הסטרא אחרא, מתפשט בחלל המערכות החברתיות והציבוריות השונות, שבהן כוח פוליטי הופך עם הזמן למכשיר של אלימות, גזענות וגזל.

חג הפורים מנסה להציג לפני את הדרך לשינוי עצמי בתוך חיי היום-יום השוחקים ולא רק בתנאים אופטימליים של יום הכיפורים. כך מפרש רבי יהודה לייב מגור את המתרחש במגילת אסתר. הביטוי "עמוד על נפשם", שנאמר במגילה לגבי תגובת היהודים לגזירת המן הרשע, אמנם מתפרש בקריאה פשוטה כ"להתגונן על נפשם", אך רבי יהודה לייב מגור דורש אותו במשמעות מילולית ישירה: "נקהלו ועמוד על נפשם" [...] כי מחיית עמלק הוא במסירות נפש, להיות בטל אל הנקודה - חיות. [...] כי וודאי אי אפשר למחות שם עמלק עד שיהיה האדם זבוק בנקודה חיות - למעלה מבחינת הנפש, במקום שאין לעמלק זכר שם, ולא מגע נכרי שולטת. וזה גם כן פירוש 'זכירה' כמו שנאמר בפרשת 'זכור', שהיא זכירה בעומק הלב שקרוב למעשה."

בני ישראל מטפסים ומעפילים כביכול אל מעל לנפשם הרגילה, שבה אחסנו את כל פחדיהם ורצונותיהם שקבו בעטיה של התגוננות מתמדת וממושכת יתר על המידה. על ציווי הזכירה אומר רבי יהודה לייב מגור, כי לא מדובר בידיעה שאיננה מביאה אדם לכדי פעולה, שהיא רק רסיס של מידע במוחו, אלא בידיעה פנימית - שיש עמה דחף לפעולה, כמו למשל זיכרון של דבר המסכן את חייו. הזכירה היא פנימית וגם חיצונית - כלומר יש לה משמעות בעולם המעשה, בדרך שבה האדם חי את חייו. לא מדובר פה בנטירת טינה למישהו שעשה לך רע, אלא בדרך חיים שיש בה זיכרון מנחה. זאת אומרת, הזיכרון הפנימי של עמלק דווקא, הוא שמייצר את היכולת להתגונן בפני הרוע של מערכות הסטרא אחרא שבמציאות החיצונית. ההיזכרות מחדש במבוע הנפש המקורי אין משמעה חזרה לעמדה פסיבית ונאיבית, אלא נקיטת פעולה ממשית דווקא במציאות. הפחד מאותו "עמלק" איננו בא לידי ביטוי בקפיאה המומה לנוכח מהלומות העולם. הפחד הופך למנוף לקראת שימוש בכוחות, שנלמדו בדרך הארוכה והקשה, שבהתמודדות עם כוחות הסטרא אחרא - כלומר בניצול כוחות הצמצום והפעולה שיש בשיטות המשמשות גם את הרוע עצמו. ובמילים אחרות, לומדים את הפחד כדי לנצחו בביתו שלו. עמלק נוכח בכל מקום שיפנה אליו האדם. התפישה שהמציאות המקרית שולטת עלי היא-היא העמלק החבוי בפחד ובחרדות. אדם מצווה לזכור את מחיית עמלק, וזאת באמצעות עבודה פנימית - מחיית העמלק שבתוכו, ראשית-כול בלב, ואחר-כך גם בפעולה מעשית. הזיכרון היוצא לפועל במחיית עמלק אינו משימה חד-פעמית, אלא תהליך שנמשך "לדור דור".

הקריאה הזאת להעפיל אל מעל ומחוץ לזמן ולמרחב שבהם אני חי ברגע זה - לראות לרגע את המכלול כולו, את האפשרויות האחרות הטמונות בכל מצב נתון, את היכולת של המצב הזה להתהפך על ראשו ברגע שאעשה שינוי בתוכי - קריאה זו נשמעת דווקא מעומק תכניו של החג החילוני ביותר בלוח-השנה העברי. חג הפורים נתפש בעקבות הקריאה במגילת אסתר כחג חילוני לגמרי: שם אלוהים איננו מוזכר במגילה אף פעם אחת. ולא במקרה, שכן הצלת עם ישראל מידיו של המן הרשע איננה תוצאה של התערבות אלוהית, או איזה נס גדול. זוהי הצלה שהיא פרי של המניפולציות והאסטרטגיה הפוליטית הריאליסטית של מרדכי ואסתר. שניהם מנצלים סוכנים כפולים בארמונו של אחשוורוש, שלא לדבר על השימוש בגופה ובמיניותה של אסתר עצמה, כדי למוטט את מעמדו של המן האגגי ולהפילו לשאול תחתיות.

החילוניות של ההיפוך המתרחש בפורים דווקא היא שנחשבת במסורת הפרשנית היהודית כתיקון לעבודת עגל הזהב שלאחר מתן תורה בהר סיני. כשבני ישראל דרשו עגל זהב, הם ביקשו להתכחש לאפשרות להתעלות מעל לנסיבות ולמערכת הכוחות של החיים השוטפים. הם סירבו להיענות להתגלות המהממת שבעוצמתם של "קולות וברקים", אך נעלמת ברגע שהיום-יום מתחיל להכביד עלינו במשימותיו השוטפות. על-פי פרשנות התלמוד לחג הפורים, בימי מרדכי ואסתר בני ישראל מקבלים עליהם מחדש את התביעה המקורית לחירות שעלתה במעמד הר סיני. אלא שהפעם הם נענים לה מתוך רצון ולא משום שהקדוש-ברוך-הוא "כפה עליהם הר כגיגית" במעמד הר סיני.

בעלילת מגילת אסתר אין זכר להתערבות אלוהית, לא מדובר בה על שום נס מופלא. כל ההתרחשות היא תוצאת מעשי האדם. מגילת אסתר וחג הפורים הם תזכורת לבני-האדם שהם יכולים, בכוחות עצמם, לשנות את המציאות ולחרוג מהצמצום שבה, וזאת משום שהשורש הפנימי והנסתר, שאינו תלוי גורל ומקרה, הוא השורש האמיתי וממנו משתלשלות כל נסיבות המציאות. ברגע שמשנים משהו בשורש המציאות, בעולמות העליונים, ממילא משתנה המציאות, שכן היא "כקוף בפני אדם". לעתים המציאות הנגלית לעין אינה אלא חיקוי - פעולה של סטרא אחרא. אין הכוונה שהמציאות שלילית בהכרח. אלא שאם אדם תופש את המציאות כמות שהיא - כנגזרת של עולמות אחרים, עליונים - אז הוא יודע איך לתמרן אותה, להתנהל בתוכה, והיא כבר איננה סטרא אחרא.

ואני חוזר עכשיו אל חובת זיכרון ההשכחה של עמלק. בעצם מדובר כאן בשינוי נקודת המבט, זווית הראייה. מצוות זכירת מחיית עמלק אין משמעותה התעלמות מחיי כאן על פני האדמה, או תפישת המציאות כאשליה. המציאות איננה הזיה או מראה תעתועים. ההכרה בעולם הארצי חשובה, מפני שהמציאות היא חלק ממערכת, ספירת מלכות שבמערכת הספירות. על-פי הגישה הקבלית הרווחת, יש הכרה במציאות ובמוחשיותה, אבל הדגש הוא באי-כניעה לה. אם אתה נכנע לה, הרי אתה עובד את המציאות שאינה אלא השתקפות מעוותת של המקור העליון. נקודת המבט היא המכריעה מה תהיה תמונת המציאות ואיזו היא הדרך שבה תתנהל - האם אני רואה במציאות האכזרית והנושכת אמת בלעדית ועל כן רואה בכל שאר הכוחות דמיונות והזיות בלבד? או שאני רואה במציאות הרוע יישום לא

נכון של כוחות אחרים, חיוביים ונסתרים מהעין, החבויים בתוך הקליפה הנגלית לעין? אין לי ספק שיש כוחות ומערכות של רוע בעולם, ובוודאי אינני רוצה להצהיר על "פילוסופיה של בת-יענה". כוחות רוע קיימים, הווים ופוגעים בבני-אדם ובטבע בכל רגע ורגע. לא משנה מי יצר אותם מלכתחילה, אלוהים, שטן, או שהם פרי של צירוף של כוונות רעות לאין-ספור של יחידים משחרר ההיסטוריה ועד היום. כרגע איני שואל את עצמי אלא שאלה הנוגעת לרוע שאני מייצר בחיי, לרוע שאני שותף לו או מסכים אתו בבלי דעת. אני רוצה להתייחס לרוע החרישי והסמוי הארוג בחיי היום-יום: מעשי זוועה שקטים ושערוריות שלא ייודעו לעולם, ששום חוק בעולם לא יוכל למנוע והם אולי המקור האמיתי של הזיהום בחיי.

ואם אכן עמלק הוא הסטרא אחרא, ובעיקר הפחד לסוגיו השונים, הרי אני במצב קשה. ההיסטוריה של חיי נגועה כולה בפחדים ובחששות שכישפו אותי. אני חושד באחרים ואף בעצמי: נרתע מכל הבזק פנימי של אמת ומדמה שהוא אשליה. חושש לבטא רגשי אהבה, להתוודות ולגלות את אמונותי, לתת ולהעניק. ובעצם איני מעניק אלא למי שאני חושש מפניו. לשוני נהיית לפעמים לשון שקר, ובשפתי משתכנת רמייה. אני חי בפחד תמידי מפני האורבים הנפשי, וזאת משום ששכנעתי את עצמי שהפחד הוא משכנם של כל בני-האדם; שכמוני, גם הם משחרים לטרף שישביע את תהום פחדיהם העצמיים.

הרוע מעורר בי אימה ולא דווקא בשל כוחו הגלוי, אלא בשל הנוכחות הסמויה שלו בכל מקום ובשל יכולת ההתחזות שלו. הרע מעורר בי חרדה שכל חיי אחיה בחוסר יכולת להבחין בין הפחדים האמיתיים, שיש להם ביסוס במציאות ועלי להתגונן מפניהם, לפחדים הדמיוניים הכולאים את חלומותי ואת תקוותי לחיות חיי כנות, יושר ושמחה.

הרבה מאוד מהסטרא אחרא הוא יצירתי הפנימית בלבד. אבל האם אני יכול לבטל אותה? האם אני יכול למחוק את חריתות הפחד שנטבעו בי בעומק שנות חיי? האם אני יכול לפרש מחדש את חיי פירוש שלא יניח לי לשוב ולגדל מערכות חדשות של סטרא אחרא? אינני מאמין בשינוי המציאות על-ידי חשיבה חיובית בלבד. ולכן אני מחפש את יכולת ה"ונהפוך-הוא" של מגילת אסתר, את היכולת להפוך את המציאות כאילו היא שרוול של בגד. כך אוכל לגלות סוף-סוף ממה תפור הבגד שלי, מה הם השכבות, התכים והטלאים שהוא עשוי מהם, וזאת כדי שהאמיתי יתברר כאמיתי, ואילו מה שרק נראה כאמיתי - יתברר כזיוף.

אני שב עכשיו לקרוא בדבריו של מתהפך מנוסה, רבי צדוק הכהן מלובלין, איש המאה התשע-עשרה, שהיה מגדולי המתנגדים ונהיה לאחד מגדולי החסידים, כלומר, איש ששינה באמצע חייו את השקפותיו מן הקצה אל הקצה. "כי זה כל קדושת ימי הפורים: לברר האמת הגנוז ונעלם תוך הדמיון, עד שהדמיון שב להיות כלי להאמת שבתוכו ונטפל [והופך לטפל] אליו. ועל כן 'חייב לבסומי', כי השיכור הוא מלא דמיון ואין לו מחשבת אמת כלל, אבל אצל בני ישראל גם הדמיון הוא אמת."

לטענת רבי צדוק, פורים נותן לנו שיעור מרכזי בעבודת הדמיון של האדם. בדרך-כלל אני רואה את פחדי ואת חרדותי כגילום ושיקוף אמיתי של המציאות, ואילו את יכולותי, שאיפתי ותקוותי להשתנות - כדמיון שווא. אך, למעשה, ההפך המוחלט הוא הנכון. רוב פחדי מקורם בדמיון שווא, ואילו תקוותי המקוריות, חלומותי הגנוזים - הם האמת הפנימית והחשובה ביותר שיש ביכולתי לפתח ולהפריח בעולם המציאות. בדרך זו מסביר רבי צדוק מדוע נקבעה מצווה לשנות לשוכרה בפורים: במצב של שכרות נכנס האדם למצב של תעתועים. השכרות מאפשרת לאדם לשהות לרגע בתוך המרווח שבין תחושות הזהות השונות שלו. השכרות מביאה אדם למצב תודעתי שונה, שבו ההבדלים שבין אמת לדמיון נראים קצת אחרת. מה שידוע כאמת מתערער פתאום, ומוליך לפעמים אל המחשבה כי אולי גם מה שאני רואה בהיותי פייכה אינו בהכרח אמת. זהו שיעור באמיתות יחסיות. בפורים אנו מצווים לשתות עד שלא נדע להבדיל בין מרדכי להמן, וזאת כדי לערער את תפישות המציאות והאמת המקובעות שלנו. סילוק זמני של הפיכחון מאפשר להבחין בין הנראה לעין לבין היש לאמתו. האמת של פורים עולה באמת על כל דמיון.

לאחר שלב המודעות לקיומו של סטרא אחרא בעולם המציאותי, אבל לא פחות חשוב מזאת - גם בתוכי, אני מבקש להתחיל לברר מה מכל פחדי וחרדותי ואימת הקיום שלי אמיתי ומה מהם דמיוני. אבל גם אם אעשה את עבודת הבירור הזאת, לא אוכל להימלט מחריתת הרגלי הפחד שטבועים בי. אינני יכול לשנות באמת את ההיסטוריה ואת האירועים השונים בחיי. פחדי הדמיון כבר העמיקו בי עד שנספגו בגופי והוא מגיב אליהם שלא בידיעתי, גורם כאב וכיווץ והתגוננות מתמדת. כמו חלחול של זיכרון חדש בגוף, הנמשך זמן רב, כך גם ההשכחה של זיכרון שהופנם בו רחוקה מלהיות קלה וזריזה.

זאת הסיבה שפיתחו בקבלה ובחסידות את שיטת ה"גולם", שאיננה קשורה כלל לדמותו האגדית של הגולם מפראג. שיטת הגולם נסמכת בדרך-כלל במובאה מדברי התנאים במסכת אבות שבמשנה, שכתבו הוראות מעשיות לחכם: "שבעה דברים בג'לם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ומודה על האמת. וחילופיהן בג'לם." לפי דרשתו של רבי אברהם יהושוע העשל מאפטא, ה"גולם" שבו מדובר כאן אינו כינוי גנאי לטיפש, אלא דווקא שם תואר למצב גולמי שבו אפשר לעשות "חילופין" בין רע לטוב. בעיקר, כמובן, מרע לטוב: "כי יש עולם שנקרא גול"ם. והוא עולם החכמה שהוא בחינת [האות] יו"ד, שהאות הזה הוא בחינת גול"ם, כי הוא נקודה קטנה ויכול לצייר ממנה כל אות שירצה. וזהו 'חילופיהן', אם תרצה להחליף איזה דבר - בגול"ם. היינו שצריך להעלות אותו הדבר לבחינת גול"ם, ושם יוכל להחליפו."

גולם, אומר הרבי מאפטא, הנו מהות עליונה במערכת הספירות שבאלוהים, וכן מהות החבויה בנפש האדם. גולם הוא המדרגה הגבוהה ביותר של ספירת חוכמה, שהיא האות יו"ד הראשונה של השם המפורש, שממנה יוצאות כל הספירות. משמעותו של "גולם" היא חומר גלם, שממנו אפשר ליצור כל דבר. אם רוצים לעשות חילוף מרע לטוב, אפשר לעשות זאת רק במצב של גולם. כדי לשנות משהו בעולם הזה, עולם שכבר צומצם ושונה לו דיוקן ברור, יש להחזירו תחילה למצבו הגולמי: "ולחבינך זה היטב, נראה דכל דבר שהוא מתואר בצורה, אז אינו יכול לקבל צורה אחרת. אלא אם כן שקילקל [השחית] הצורה הראשונה, ואז נעשה בבחינת גול"ם, בלי שום תואר וצורה, ואז יכולים לעשות מן הדבר ההוא איזה תואר שירצו. ודבר זה נראה בחוש: כלי כסף כשרוצים לעשות ממנו כלי אחר, צריכין להתיכו מקודם. וכמו כן בעולמות עליונים, כשמעלים איזה דבר לעולם החכמה, שנקרא גול"ם, אז יוכל לצמוח ממנו איזה דבר חדש."

החילופין הללו שנעשים באתר ה"גולם" מתחילים בתודעה של שינוי, עוברים דרך גולמיות של רגשות ומסתיימים בשינוי של מנגנוני ההפנמה של הנפש בתוך הגוף. בלשון קבלית מסורתית, הדבר מוצג כ"אותיות" שהורכבו בצורה לא נכונה בעבר ועתה הן מסודרות מחדש. ההרכב המשובש של האותיות יכול לבוא לידי ביטוי בצורה של חטאים והחטאות בדרך אל האמת הפנימית: "וזהו גם כן סוד הוידוי. כי מן החטא שהאדם עושה נעשה קטיגור על ידי צירופי אותיות, לפי ענין החטא [...] וכשרוצה האדם לבטל התואר והצירוף ההוא, אז צריך להעלות על זיכרונו ולומר 'אשמתי בחטא פלוני'. ובתנאי שיהא בחרטה גמורה ובתשובה שלימה בעומק הלב - לא בדבר שפתים לבד. ובזה מעלה את הצירוף הזה לעולם המוח והחכמה ונעשה בבחינת גול"ם ואז נמתקן מאליהם האותיות של החטא."

עכשיו אני מבין ביתר עמקות את מושג התשובה ואת הטענה של חכמי התלמוד שהיא משנה את סיפור חייו של אדם עד "שזדונותיו נעשות לו כזכויות". כל ספירה במערכת הספירות מאפשרת לי להבין ולפרש את חיי מזווית אחרת שטרם נתתי את דעתי עליה. כל תשובה, חזרה למקור וסיפור-פירושו מחדש, מוליכה אל סליחה חדשה. בריאת סיפור נפשי חדש בתוכי משנה את רצף חיי כפי שחוויתי אותו תמיד בתוכי. אותיות שהרכבן משובש שסיפרו לי עד כה את סיפור חיי נסדרות פתאום ברצף אחר. אני הופך באמת לאדם אחר.

לא האמנתי מעולם שיגיע יום שאנסה לברר ברצינות איך מגיעים למצב של גולם ואף אשאף להיות גולם. להפך, כל חיי כווננו להשגת תחכום רב יותר, צמצום רב יותר, יכולת להציב גדרות שכליות ונפשיות מדויקות יותר ויותר. עכשיו אני נדרש לתהליך הפוך לגמרי, להחזיר את עצמי למצב "פשוט", מצב בראשיתי, מצב של שנות ילדותי, מצב שלא ידעתי עד כמה עלי לשמר אותו כבבת-עיני.

מורי חסידות גדולים, כמו רבי נחמן מברסלב, המליצו להיהפך ל"גולם" על-ידי התבטלות בפני ה"צדיק". זאת אומרת, למצוא אדם גדול באמת ולעשותו בעל שליטה מוחלטת על חיי. עלי לבטל את תודעתי אליו באופן מוחלט, לשקף את מעשיו ואת דעותיו ולעשות מה שיאמר לי בלא שאלות ובלא עוררין. כך אני אמור להצליח לאַיֵן את ה"אני" הגדול שלי ובמשך הזמן לבנות לי מערכת שאיננה מושתתת על מגבלותי. אני לא נדרש למצוא את מערכת הספירות הקדושות של עצמי בתחילת הדרך הזאת, אלא רק לאמץ מערכת של ספירות קדושות של מישהו אחר, שאפשר לסמוך עליו שלא טעה במבוכי התחפושות האין-סופיות של הסטרא אחרא.

רבי נחמן אינו ממליץ על התבטלות של חסיד שוטה המחפש אילן גדול להיתלות בו כדי שלא ייאלץ להתמודד לבדו עם הכרעות בחייו. הוא רק מנסה להתוות דרך שבה אדם יוכל לשבור את מסכת חייו המזויפת כדי להצמיח מתוכו את פניו האמיתיים. אבל אי-אפשר לירות חץ בערפל, טוען רבי נחמן. נדרש לוח מטרה ברור כדי שיהיה אפשר לנעוץ בו את חץ ההתבטלות. לשם ניקוי הפנים, יש צורך שיהיו פנים: "עניין קבלת פני תלמיד חכם. כי הלבנה אין לה אור מעצמה כלל, רק היא מקבלת אור מהשמש. היינו על ידי שהלבנה היא כמראה מלוטשת, על ידי זה מקבלת אור מהשמש, ומתנוצץ ממנה אור להאיר על הארץ. אך אם היה גשמה עב וחשוך, בלתי מלוטשת, לא היתה יכולה לקבל אור השמש כלל." כדי שהתלמיד יוכל לקבל משהו מרבו, עליו להיות מלוטש כירח: "וכן התלמיד והרב, הם בחינת חמה ולבנה. וזהו דוקא אם יש להתלמיד פנים, היינו אנפין נהירין [פנים מאירים], שהם בחינת מראה מלוטשת. אך אם אין לו פנים, היינו שהוא בחינת אנפין חשוכין [פנים חשוכים], אזי אין יכול לקבל פנים, ובודאי אין מתראה בתוכו פני הרב, כמו העומד [כ]נגד כל דבר עב וחשוך."

אני אינני יכול לאמץ את השיטה הזאת משתי סיבות. האחת, עד היום לא מצאתי אדם גדול כל-כך שאוכל לחשוך בו אפילו שלא טעה במבוכי הסטרא אחרא. וגם לו פגשתי את רבי נחמן מברסלב עצמו, שבהחלט הייתי יכול לראות את עצמי נעשה חסיד מושבע שלו, ככל הנראה הוא עצמו היה אומר לי ביושרתו הרבה, שגם עליו עצמו לא אוכל לסמוך. הטעות והבלבול אורבים לפתחו של הצדיק הגדול ביותר, קובע רבי נחמן, ושום אדם אינו יכול לדעת כלל מה הוא מקומו באמת: "כי יש מי שנדמה לו שנכנס לפני ולפנים ועדיין עומד בחוץ לגמרי, כי לא התחיל להשיג השגה של אמת."

דרך אחרת פיתח תלמידו של הבעש"ט, המגיד דב בער ממזריטש. הוא התווה מסלול של דבקות באמצעות תפילה, סוג של מדיטציה שבה על המתפלל להתמקד באותיות ובהגאים שבתפילה, להסיח את דעתו מכל מחשבה זרה לתפילה שעולה במוחו, עד אשר הוא משיג את שכחת העצמי ואפילו איננו ממלמל עוד את מילות התפילה. כאשר נשכחות מהמתפלל מילות התפילה עצמן, קובע המגיד ממזריטש, רק אז הוא בעצם מתחיל להתפלל באמת. מצב שכזה מגדיר המגיד ממזריטש כ"אין", ושם יכולה להתרחש הגאולה ממַצְרֵי הסטרא אחרא, ושם אפשר להתחיל בתהליך של שינוי שורש המציאות.

אף-על-פי שרוב המיסטיקנים והמקובלים היהודים השתמשו בטכניקות מדיטציה אלה או אחרות, אני לא מכיר במסורת היהודית תורה מסודרת וברורה של מדיטציה. על כן אני שוקל לנסות את מזלי בראש ובראשונה בטכניקות מדיטציה שמקורן במומחים הגדולים

שלה - הוגי תורות המזרח הרחוק. אבל ריקון התודעה, אני נוכח לדעת כעבור שבועות אחדים של תרגול סוג זה של מדיטציה, הוא משימה ארוכת שנים שאף אחד לא יכול להבטיח את הצלחתה. אינני מצליח להתנתק מטרדות היום-יום הצפות לתוכי זו אחר זו, גם אם בקצב הולך ופוחת. ומה גדולים הם תעתועי התודעה - גם כאשר אני מנסה לשלב מדיטציה בתרגולים גופניים של יוגה, גם אז התודעה שלי נכנסת מיד לתמונה ומנסה לשלוט בתנועותי ולחשב את התקדמותי ואת הישגי. ועדיין רבים הם פחדי הסטרא אחרא העולים בי.

גדולי החסידות מכנים הרהורים מעין אלה "מחשבות זרות", ולא משום שהן זרות לאדם, אלא משום שמקורן באותו "זר" נצחי, אותו סטרא אחרא תמידי. לצורך ההתמודדות עם מחשבות זרות אלה הם ממליצים על תהליך שמכונה "פדיון שבויים". אחת הדרשות המרשימות ביותר לגבי טכניקת "פדיון שבויים" מצויה בכתביו של רבי צבי אלימלך מדינוב (1785-1841). דמותו נערצת עלי גם בשל אומץ לבו לפרוש מן המשרה הרבנית שהחזיק בה לפרנסתו, רק משום שלא הסכים להתיר לאנשי עירו להוסיף לעסוק בפיתום אווזים למאכל. האיסור ההלכתי על גרימת צער לבעלי-חיים לא היה לו מליצה ריקה, אלא דרך חיים ששילם בגללה מחיר יקר. הוא לא היה מסוגל להתעלם ממה שראה משום שסבר שכל מחשבה או נושא שעולים בתודעתו של אדם מחייבים אותו לעשות להם "פדיון שבויים", גם אם מדובר בצערם של אווזים.

רבי צבי אלימלך מדינוב ראה בכל אירוע העולה בתודעתו של אדם חלקיק מנשמתו הדורש תיקון. כל מחשבה זרה היא אביון הדופק על דלת ביתנו ומבקש מאתנו פרוסת לחם או מטבע: "והנה כתבו שלא ידחה האדם המחשבה [הזרה] ממחשבתו לגמרי, רק יעלנה, כי זה דמיון פדיון שבויים - מצוה רבה. כי אותן האותיות הם שבויים בידי הס"א [סטרא אחרא], ובאים אל האדם לפדותם מיד צר ולהשיבם לבית אביהם. ואותן האותיות הם ניצוצין שנפלו בשבירת הכלים במעשה בראשית. וכן אותם שנפלו בעוונותנו הרבים בכל עת, על ידי בני אדם - גם בני איש, בכל דור ודור."

רבי צבי אלימלך מדינוב מזהיר אותי שלא לדחות את המחשבות האלה, אלא לקבלן דווקא ולמלא חסרונותיהן: "אם חסר למחשבה אור עולם אהבה, יעלנה לשם", הוא כותב. אבל מה אעשה בכל השבויים הללו? איך אתן להם מזון מתוך מאגר ריק? יתרות הזכות שלי הן בצבירת חובה. אין לי די הצורך שמחה ואהבה וחסד לפרנס את כל השבויים הללו שצובאים עתה על פתחי לאחר ששחררתי אותם משכחת שביים.

***הטקסט ערוך מתוך " מסע בחלל הפנוי", הוצאת עם-עובד, תל אביב 2007.